

РЕЦЕНЗИЯ

От д-р Елица Руменова Стоилова, доцент катедра „Етнология“, ПУ „Паисий Хилендарски“
(*н.ст., име, презиме, фамилия – акад. дл. във висшето училище или научна организация*)

на дисертационен труд за присъждане на образователната и научна степен „доктор“
по област на висшето образование 3. Социални, стопански и правни науки
професионално направление 3.1 Социология, антропология и науки за културата
докторска програма: Социология (социология и науки за човека)

Автор: Свитлана Вячеславовна Петкова

Тема: ТЯЛО И СУБЕКТИВНОСТ В НЮ ЕЙДЖ

Научен ръководител: Доц. д-р Тодор Христов Дечев

(*акад. дл., н. ст., име, презиме, фамилия – висше училище или научна организация*)

1. Общо описание на представените материали

Със заповед № РД-21-1995 от 28.11.2022г. на Ректора на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“ (ПУ) съм определен(а) за член на научното жури за осигуряване на процедура за защита на дисертационен труд на тема „Тяло и субективност в Ню Ейдж“ за придобиване на образователната и научна степен „доктор“ в област на висше образование 3. Социални, стопански и правни науки, професионално направление 3.1 Социология, антропология и науки за културата, докторска програма Социология (социология и науки за човека). Автор на дисертационния труд е Свитлана Вячеславовна Петкова – докторантка в редовна форма на обучение към катедра Социология и науки за човек с научен ръководител доц. д-р Тодор Христов Дечев.

Представеният от докторантката комплект материали на хартиен носител е в съответствие с Чл.36 (1) от Правилника за развитие на академичния състав на ПУ.

Наукометричните данни, както към националните изисквания, така и към факултетните, не са попълнени изцяло, като се забелязва липсващите публикации, които макар приложени, не са описани. Липсва и информация за участията в научни форуми.

2. Кратки биографични данни за докторанта

От приложените биографични материали се вижда, че интересът на Свитлана Петкова към изследваната темата за телесните практики и тяхното обвързване с различни духовни учения е траен и е свързан както с магистърската ѝ теза, така и с личните ѝ интереси, както сама спо-

менава още от 1999 . Предимство е и трудова и свързаност със практикуването на самите практики, които са обект на изследването, както и позицията и на обучител и практикуващ терапевтични практики. Това дава възможността на докторанта да представи терена през перспективата на едно същинско „включване“ отвътре.

3. Актуалност на тематиката и целесъобразност на поставените цели и задачи

Избирането на една съвременна проблематика за анализ от докторанта е добра стратегия да се засегнат изследователски въпроси, които да имат актуална тематика. Подходът да се предложи анализ на Ню ейдж практики в тяхното локално проявление, заявен от докторантката, дава нужен фокус върху Източна Европа и спецификите на развитието на различни идеологии и телесни практики в този специфичен социо-политически контекст. Проследяването на различни стратегии на самонаследяване, подкрепени с примери, дава един актуален материал за соционализата, както и за изследване на различни модели на самоопределяне и за работата на паметта в съвременното. Поставените изследователски цели и задачи са насочени към анализиране на определени процеси, водещи до специфично биографично илюзии.

3. Познаване на проблема

Работата показва добро познаване на проблема за телесността, самонаследяването и субективност. Докторантката се е запознала с основната литература не само в сферата на социологията, соционализата, но и работи с автори в научното поле на философията, както и с текстове, които могат да се определят като част от парадигмата на духовните течения. Това прави материалът, с който се борави значителен, но също така и доста разнороден. Като се добави и продължителният интерес на автора за проблематиката на духовността и нейното преживяване и разбиране, дисертацията придобива не само мултидисциплинарно измерение, но и сблъсква множество разнородни парадигми. За съжаление това не винаги става безпроблемно и аргументирано. Познанството на древни и съвременни духовни учения и практики от авторката на дисертацията е видимо, но те до толкова са инкорпорирани и са водещи в нейният начин на разбиране на света, че в много случаи се допускат в текста безкритично и се използват като единствено валидни интерпретационни схеми. Това прави не само разбирането им от незапознат трудно, но и дава на текста една предзададеност на аргументите, вместо аналитичност и аргументация на изказаните твърдения.

Докторантът се занимава с проблематика, която вече има свое научно интерпретиране в българската научна общност. Така Ню ейдж е обект на изследване от Анелия Манова, която има дисертация и текстове, в които се анализират спецификите на Ню ейдж практиките в български контекст и се проблематизира самото понятие. Този научен опит остава непознат и неизползван в настоящето изследване. Същото е валидно и за вече съществуващите изслед-

вания на завишения интерес към параноималното и бумът на различни практики в България след 1989 (като съществуват различни научни публикации в списанията *Български фолклор* и *Българска етнография* по темата).

4. Методика на изследването

Избраната методика на изследване е съобразена с достигане на отговор на изследователските въпроси и за реализиране на заложените цели в дисертационния труд. Като основни методи се избират качественте- провеждането на наблюдения, дълбочинни интервюта и неформални разговори. Това отговаря на заложеното от Петкова желание да проследи личните мотивации и биографични траектории на подбраните от нея интервюирани. В контекста на събиране на информация посредством интервюта, авторката на дисертацията очертава различни категории информатори, но не става ясно каква е спецификата на информацията, която всяка една от различните категории дава. Също така се разграничава периодът на активно изследователско проучване от съществуващите преди това лични наблюдения, но не се рефлектира върху този преход. Тук един автоетнографски подход би бил полезен за по-задълбочена авторефлексия и преосмисляне на различните етапи, през които преминава авторката в събирането на емпиричен материал и как това повлиява на изследването на проблематиката и на направените изводи и анализи. Тук се появяват определени въпроси, които не получават категоричен отговор нататък в текста. Като: Как се преосмисля търсенето на информацията и фокусът в последствие след започването на по-задълбочено соцоаналитично изследване? Как се подбират информантите или всички, с които има досег по време на преподаваните практики и терапии са обект на анализ? Не става ясен и подборът на значимите биографични разкази, които са централни за последната част от дисертацията.

Авторката дефинира изследването си като принадлежащото към парадигмата на соцоанализата, като се спира на дефинирания по Деян Деянов неklasически експеримент „когато експериментът е самият живот и да живееш, значи да експериментираш“ (15 стр.). Независимо, че на много места в дисертацията се правят авторефлексни бележки и анализ на собственият опит, което е присъщо на автоетнографията, тя не се преосмисля като метод, което за мен лишава дисертацията от един наистина полезен инструмент.

Впечатление прави и липсващият анализът на ограниченията на използваните метода и авторефлексията върху собствения ролеви комплекс на автора, свързан с различните статусни позиции, които тя заема: изследователя, преподавател, терапевт, както и етичните проблеми, които са породени от предизвикателство да анализираш себе си и тези, доверили собствените си биографични разкази и лични истории.

6. Характеристика и оценка на дисертационния труд

Дисертацията е структурирана в предговор, шест глави, заключение и библиография. Цитирана библиография включва 229 заглавия на български, руски и английски език. Първата глава на дисертацията има за цел да се представи проблематиката на изследването, да се дефинират на изследователски цели и задачи, да се представят методологията и теоретичната база, на която ще стъпва изследването. В тази глава се представят очакваните резултати от изследването. Като основна изследователска цел се задава анализа на разбиранята за физическото тяло на конкретна група, която се дефинира като „поколение шанс“, през призмата на социоанализата. Именно социоанализата служи за „инструмент за експлициране на личността“ за да се „проследи „как онази телесност, която властва в материалния свят, се отразява на всекидневните практики и допринася или редуцира страданието“ (стр.12)

В тази част, която трябва да зададе границите на изследването, се проблематизира и теоретичната основа, която се полага върху разбирането за дифузна религия. В контекста на глобализирането на различни мисловни и телесни практика, подобен теоретичен подход е логичен и дава посока, в която да се мислят процесите. За съжаление авторът представя теоретичните подходи, с които ще борава много схематично и безкритично. В тази уводна глава, както и нататък в текста се изказват множество декларативни твърдения, които не са подкрепени с доказателства от терена или с теоретична обосновка. Вероятно дългото време, в което авторката мисли за навлизането на Ню ейдж практиките в нейният живот и този на хората, взаимодействия, дават формулировки, които макар и валидни за нея, не стават ясни как са формирани за четящия. Ще дам няколко примера, но подобни декларативни твърдения, които изобилстват в целия текст:

„Поколението на родителите на изследваната група е пример за подобно възприятие; религията и вярванията, намирайки се имплицитно във всяко семейство, се потискат и строго научните знания излизат начело, както в перспективите и хоризонтите, така и във всекидневните практики.“ (стр.27)

„В бившите социалистически страни, както и в България, се отбелязва завишаване на религиозните настроения при конфесионалните монополии“ (стр.28).

„За разлика от личната молитва, публичното пространство за медитация става популярно и се установява като практиката на интелигентния, напреднал и разбиращ индивид“ (стр.29).

В първа глава не се разкрива и как докторантката разбира и защо дефинира изследваната от нея категория „поколение шанс“, това внася едно объркване за спецификата на разглежданата група и за принципите, по които тя е избрана. Опит за дефиниране на изследваната категория се случва чак в четвърта глава, което е доста късно в текста.

Втората глава има за цел да представи основни термини и понятия, с които ще борави авторката. Тук се разбира, че Петкова разбира New Age по-скоро буквално като Нова епоха. Новата епоха се представя и като единна категория и така и не се проблематизира ясно какво отчно се реферира в тази работа под Нова епоха. Тя остава безпроблемна конструкция каквато в никакъв случай не е. Както Манова твърди „трудно могат да се свържат с някаква конкретика за практика или самостоятелно учение. ... Тъй като опитът на хората,заети с подобен род идеи, философия и начин на живот е силно синкретичен и разнопосочен, е много трудно явлението да бъде уловено само чрез следване на житейските траектории на отделни информатори и събеседници. Те винаги ще водят към разнообразни посоки, но рядко изследователят може да се надява, че в тях ще открие крайна дестинация, наречена именно „Ню ейдж“.“ (Манова 2020: 129). Подобен критичен анализ липсва при Петкова.

Интересен е подхода за ролята на водача и духовният лидер за разпространението на разнородните течения в Ню Ейдж. Тук се очертава фигурата на Ошо, която се представя в нейното противоречие и с принципите, които проповядва този разпознат като духовен лидер. По-задълбочен анализ и позоваване на Вебер в контекста на харизматичния лидер, мисля биха спомогнали за разбирането на предложената фактология. Тук мисля, че удачен би бил паралел и със самата Петкова, която има позиция на учител и компетентен лидер, който прави достъпни определени мисловни и телесни практики до широк кръг от ученици. Други категории, които се обсъждат са тези за телесността и субективността, като тук се съчетават интерпретациите на йога практиците с опит те да бъдат анализирани през социалните науки и социоанализата. По-скоро надделява осмислянето през идеологията, която един по-критичен анализ и деконструиране на мисловните схеми водещи до определени дискурси и практики, би обогатило работата.

Третата глава е посветена на дефинирането на тяло, като се стъпва на разбиранията на санкхя йога за петте човешки тела. Тук Петкова адаптира концепта за обвивките, енергийните слоеве на тялото (коша), като ги нарича тела. Интересно защо заменя обвивка с тяло и как би аргументирала подобен избор? Тук се въвежда и едно интересно теоретично нововъведение на автора - телесен капитал. Коментират се интерпретациите на различни автори от социалните науки за телесността, но някак не се осъществява прочит на идеята за петте тела през тези социални теории. Интересно е как привнесеното от санкхя йога разбиране за тялото се вписва с тях и ако не защо? Други въпроси, които възникват по време на четенето на тази глава са Как се постига едно единно самонаследяване, ако има вяра в толкова много различни телесности (физически и извънтелесни)? Колко безпроблемно съществуват те? И колко могат или не

могат да бъдат единни? До колко безтелесните проявления също могат да бъдат наричани тела?

Главата анализира субективната телесност през примерите на ходенето по огън, влизането в ледени води и гладуването. За да се разбере контекста на тези части за мен би било полезно да има уводна и заключителна част, които по-експлицитно да очертаят как тези проблематики се вписват в цялостното изследване. За мен не става напълно ясно защо ритуалите около Богоявление, така и нестинарството, които са част от различни мисловни схеми, които аз не свързвам с Ню ейдж, са употребявани безпроблемно от авторката. Дори тези практики да имат нови проявления, то това трябва да бъде разграничено, както и спецификите на тези нови употреби.

Анализът на гладуване се позова на Сорокин, който е по-скоро насочено към големи социални процеси на гладуване. Интересно е как неговата теория може да се приложи или не и към индивидуалните избори за гладуване, в които се вижда надежда за позитивно повлияване на тялото (превенция, повлияване на болестотворни процеси). Добър е анализът на доброволния глад, но трябва да не се абсолютизира като творение на Новото време, защото той има своите корени в края на 19 век, както и разбиранията за храната като причиняваща определени заболявания.

Четвъртата глава проблематизира поколението шанс, което е категория разработена от авторката. Периодизацията на границите на това поле за мен остават не до там ясни, до колкото те се базират на личните внушения на авторката. За мен отказът да се задълбочи в спецификите на поколението и възприемането му аз еднородно ограничава разбирането на неговите специфики и някак изкуственото удържа неговата еднородност. Докторантката заявява, че отрязъка от 14 години между началото и края на нейната периодизация не е съществен, но ако разгледаме социалните трансформации и спецификите на изследвания период, мисля, че това показва диверсификация. Всъщност се застъпват три различни периода- края на 50-те, 60-те и началото на 70-те години. При падането на социалистическият режим родените през 1958 са на 32, а в крайният сегмент са на 18. Това дава съществени разграничения на това как и до колко режимът е повлиял на тяхното формиране и ценности. Също така тяхното преминаване през социализма е през призмата на различни възраст, които не съвпадат, което им дава и различни перцепции за периода. Акцентирайки в следващите глави за важността а детството и взаимоотношенията с родителите, родените в края на обхванатия период се възпитава в съвсем различен климат от предходните, както е свързано с това, че устоите на идеологията бавно се подриват.

Последните две глави показват вече прилагането на цялата теория и идейни внушения идващи от йогата в контекста на избраните случаи за изследване. Тази част показва богат емпиричен материал, който би бил още по силен, ако използваше и цитирание на респондентите, вместо преразказване на техните истории. В пета глава се разработват различни модели на страдание, които след това се проследяват като проявление в разгледаните 8 биографични истории в шеста глава. Тези две глави кореспондират най-добре една с друга, като другата част на текста стои някак леко дистанцирана от този същински анализ. Появата на една „мъжка“ история в шеста глава не е достатъчно добре аргументирано, защо този случай не се представя и аргументира по-рано в дисертацията. С какво този случай спомага разбирането на женската телесна биография и на мъжката такава?

7. Приноси и значимост на разработката за науката и практиката

Приносите на дисертацията за мен са в няколко посоки. От една страна е фокусът върху жени родени между 1957-1971, обърнали се към определени духовни практики, като механизъм за справяне с преживени житейски кризи, напипва един не дотам изследван сегмент от българското общество. Използването на социоанализата за разбиране на личният избор за преформулиране на мисловни и телесни практики е също интересен подход за разбиране на определени социални трансформации, но също и за това как функционира самонаследяването и въобще конструирането на личният практически опит.

Друг принос на дисертацията е изработването на две понятия: телесна биография и телесен капитал, които да спомогнат изследването на проблема за субективността и тялото в полето на Ню ейдж практиките. Телесният капитал е понятие, което авторката генерира през Пиер Бурдийо, но като рефлексия на нарастващата стойност- символна и икономическа на човешката телесност, но същевременно описва и липсваща телесност (пример технологизирането на човешката комуникация и нейното) в съвременното. Телесна биография е интересен концепт, който проследява телесността като продукт на наследеност, на личната биографична траектория, избори, но и социални взаимодействия и припознати като релевантни мисловни схеми и практики (стр. 143). За съжаление и двете понятия, макар и носещи потенциал са частично представени и по-скоро схематично очертани, като за по-доброто разбиране на тези нови понятия е необходимо позадълбочено и детайлно представяне на мотивите на автора да очертае и включи именно тези характеристики като валидни за тези нови категории. Също подкрепянето на твърденията с примери от терена и аргументации би спомогнало за релевантността на „сътворяването“ на тези нова аналитични категории.

8. Преценка на публикациите по дисертационния труд

Шестте публикации по темата на дисертацията отговарят на изискванията за научни публи-

кации с принос и представят различни аспекти от проблематиката на дисертацията, така и информация, която не намира място в дисертационния труд. Те доказват самостоятелната работа на Петкова, нейното развитие като изследовател и възможността да представя и в по-кратки форми своята научна работа. Публикациите са ориентирани предимно към българската научна общност и се избират конферентни сборници за публикациите.

9. Лично участие на докторанта(ката)

Изследването показва много добра подготовка за теренна работа, както и нейното самостоятелно осъществяване с прилагане на подбрани методи, които взаимно се допълват и са адекватни за конкретния терен. Проведеното дисертационно изследване, и формулираните приноси и получени резултати, на базата на предложеният текст и информация от докторантката дават доказателства за лична заслуга.

10. Автореферат

Авторефератът коректно отразява съдържанието на дисертационния труд без да е прекалено разточителен. Съответства на изискваната структура и ключови моменти от дисертационния труд. В автореферата коректно са отразени постигнатите резултати, така както са формулирани и в дисертационния труд, описани са и приносните моменти.

11. Критични забележки и препоръки

Подобен текст, който опитва да сблъска социалната нализа с духовните учения поражда допълнителни въпроси и бележки. Някой от тях вече споменах в другите точки от тази рецензия, но тук ще набележа други бележки към работата. Те са представени малко хаотично, но следват начина, по който съм чела и възприела текста.

- Петкова поставя знак за равенство между постмодерност и Новата епоха, която според мен авторката интерпретира някак буквално, като нова идеологическа и мисловна парадигма, подобна на модерността и постмодерността. На базата на какво се смята, че Новата епоха е всъщност Нова ера в развитието на човечеството, какво е новото, какви са периодизациите, как тези модели се транслират, до колко те се и трансформират според културните, социалните и икономическите специфики на локлаността, в която се разпространяват? Какви специфики българският контекст?

- За мен употребата на „пациент“ се явява проблематично, а то се прави безпроблемно и е сякаш саморазбиращо се. Чрез обозначаването на възползващите се от терапиите, които Петкова практикува като пациенти, поставя тези практики като лечебни методи наравно с биомедицината. Подобно поставяне на знак за равенство трябва да бъде диалогизирано, защото то не е общо признато. Подобно проблематизиране би било полезно и при представянето на различното разбиране за телесността и нейното единство с безтелесността, която се проб-

лематизира в разбирането за т.н. 5 тела от докторантката. Както се разбира от работата предлаганите терапии са насочени към въздействие на ниво различно от биологичното.

Последната ми бележка е към цитирането в текста. То е нехомогенно и на много от местата липсва коректно позоваване на авторите с посочване на година на издаване и страници. Избран е модел на цитиране, който не следва установеният такъв за цитиране в текста от социалните науки (автор, година: страници). Среща се цитиране в текста на един автор, а в референцията се дава друг и т.н. Много от цитираните в текста автори не присъстват в библиографията, както и обратното. Подобни пропуски не дават ясното с какви точно материали работи авторката. Не се дава възможност на читателя да проследи мисловните вдъхновители, както и да се разбере кой труд точно се цитира. Пример за това е многократно споменаваният на наложилия се като основен автор Роберто Чиприани, от който в библиографията има една цитирана работа от 1988, а в текста многократно се позовават публикации от 2005, 2017, 2020, които не присъстват в библиографията. Подобно разминаване между това, което е в текста и това, което в библиографията е голям проблем на този научен труд.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

На базата на все пак неизследвания терен, прокрадващите се недотам развити интересни и иновативни интерпретации, кандидатът, с този текст, показва, че има потенциала да развие своят аналитичен подход и да прояви себе си като критичен изследовател в бъдеще. Вземайки под предвид, че доктор е образователна и научна степен, въпреки критиките и несъвършенствата в предложението за защита текст, давам моята положителна оценка и подкрепям присъждането на образователната и научна степен „доктор“.

7.02 2022 г.

Рецензент: .....

(подпис)

Доц. д-р Елица Стоилова

(ак. дл., н. ст., име, фамилия)